

GÖYGÖL MİLLİ PARKININ OT BİTKİLƏRİNİN NÖV TƏRKİBİ VƏ FİTOKÜTLƏSİ

A.E.ƏLİYEVƏ

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi Hidrometeorologiya ET İnstitutu

Məqalədə Göygöl Milli Parkının dağ-meşə qəhvəyi, dağ-meşə qonur torpaqlarının təbii biotoplarda (ağacaltı) ot bitkilərinin növ tərkibi öyrənilmişdir. Həmin biotoplarda təbii ot bitkilərinin kütləsi ($1m^2$) ölçülülmüşdür. Müqayisəli olaraq növ tərkibinə daxil olan bitkiləri ayrı-ayrı ailələrə görə ayırmışdır.

Açar sözlər: Biotop, torpaq, növ, fitokütlə

Ölkəmizdə biomüxtəlifliyin qorunması məqsədilə bir çox Milli Parklar yaradılmışdır. Bunlardan biri də Kiçik Qafqazın şimal-şərqi yamacında yerləşən Göygöl Milli Parkıdır. Göygöl Milli Parkı Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı ilə 01 aprel 2008-ci ildə 12755 ha sahədə yaradılmışdır. Milli Parkın bioloji müxtəlifliyi olunduqca zəngindir. Belə ki, bu ərazidə formalasən məşələr növ tərkibinə, onların tutduqaları sahə və ağacların taksasiya göstəricilərinə görə müxtəlifdir. Burada çoxlu sayıda ağaç və kol növlərinə rast gəlinir. Ağaclarla əsasən Şərqi fistığı (*Fagus orientalis*), adı göyrüş (*Fraxinus excelsior*), cökə (*Tilia caucasica*), qaraçöhrə (*Taxus bacata*), qarmaqvari şam (*Pinus hamata*), alçaqboylu ardıc (*Juniperus depressa*), Şərqi palıdı (*Quercus orientalis*), tozağacı (*Betul litvinowii*) və s.; kollardan zoğal (*Cornus mas*), zirinc (*Berberis iberica*), əzgil (*Mespilus caucasica*), gərməşov (*Evenymuseuropae*), böyürtkən (*Rubus idaeus*) və s. üstünlük təşkil edir [1].

Eyni zamanda vizual tədqiqat zamanı məlum oldu ki, əsas meşə əmələgətirən ağaclar fistiq, palıd, şam və vələsdir. Digər cinslər cökə, qaraçöhrə, qışar-mudu və s. ağaçlığın tərkibində qarışq halda bitirlər. Göygöl Milli Parkının ot örtüyü də rəngarəng və zəngin təbiətə malikdir. Bitki örtüyü, xüsusilə də meşələr ən zəngin üzvi aləmdir. Məlum olduğu kimi, torpaq əmələgəlmə prosesində, torpaq çürüntüsünün formalasmasında və torpaqların eroziyadan mühafizə olunmasında ot bitkiləri çox böyük rol oynayır. Torpaqda üzvi maddənin yaranması bitki qalıqlarının parçalanması və humifikasiya hesabına baş verir.

Meşə ekosisteminin bitki örtüyünün qalıqları torpaq canlıları tərəfindən çevrilərək dağ-meşə qəhvəyi və dağ-meşə qonur torpaqların münbitliyini formalasdırır. Bitki qalıqlarının tərkibində olan mineral, üzvi maddələr bioloji dövrana daxil olur. Beləliklə, meşə biogeosenozu öz fəaliyyətini davam etdirir.

Bizim məqsədimiz Göygöl Milli Parkında tədqiq edilən torpaqların ağacaltı ot bitkilərinin növ tərkibini və fitokütləsini öyrənməkdir. Digər tərəfdən

Göygöl Milli Parkında ekoloji təsirlərin nəticəsi və təbii fitosenozunda baş verən dəyişiklikləri öyrənməkdən ibarət olmuşdur. Bu da növ müxtəlifliyinin qorunması üçün böyük əhəmiyyət kəsb edir [3].

Tədqiqat obyekti və metodika. Tədqiqat Kiçik Qafqazın şimal-şərqində yerləşən Göygöl Milli Parkının təbii meşə fitosenozunda aparılmışdır. Tədqiqat obyekti burada yayılan dağ-meşə qəhvəyi və dağ-meşə qonur torpaq tiplərindən seçilmiş təbii biotoplarda götürülmüşdür. Eyni zamanda tədqiqat işinin aparılmasında V.C.Hacıyevin, İ.S.Səfərovun, K.K.Əsədovun, T.O.İbrahimovun və s. alımların tədqiqatlarından istifadə olunmuşdur. Bitki növlərinin təyinatında məlum olan flora, konspekt və təyinədilərdən istifadə edilmişdir [2, 4, 7]. Tədqiq olunan ərazidən toplanmış bitkilərdən herbarilər hazırlanmış və laboratoriya şəraitində təyin edilmişdir.

Ahnmış nəticələrin təhlili. Aparılan tədqiqat zamanı ilkin olaraq 29 herbari nümunəsi hazırlanı. Ot bitkilərin yerüstü kütləsinin ölçüləməsi seçilmiş biotopda $1m^2$ sahədən aparılmışdır [5]. Toplanan herbarilərə əsasən təyin edilən bitkilərin növ tərkibi aşağıdakı cədvəldə verilmişdir (cədvəl 1).

Cədvəl 1.
Göygöl Milli Parkından götürülmüş ot bitkilərinin növ tərkibi

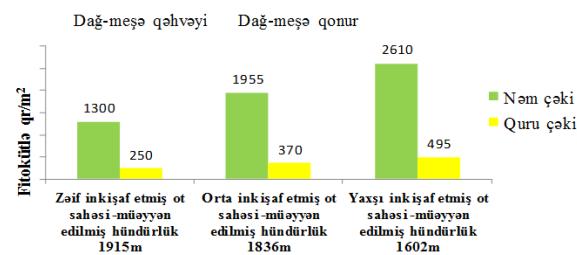
Nö	Latınca adlar	Azərbaycanca adlar	Rusca adlar
1	Fəsilə: <i>Orchidaceae</i> Juss Cins: <i>Epipactis</i> Zinn Növ: <i>E.palustris</i> (L.)Crantz	Səhəlbəçiklilər Mürgəg otu Batdaxlı m.	Ятрышнико вые Дремлик Д. болотный
2	Fəsilə: <i>Brassicaceae</i> Burnett Cins: <i>Aethionema</i> R.Br Növ: <i>Ae.sp</i>	Kələmçəckilər Pulcuqluot <i>Ae.sp</i>	Капустные Крылатчи ник К.сп
3	Fəsilə: <i>Polygonaceae</i> Lindl. Cins: <i>Rumex</i> L Növ: <i>R.sp</i>	Qırxbuğumkimilər Əvalik <i>R.sp</i>	Грецишные Щавель Ш.сп
4	Fəsilə: <i>Fabaceae</i> Lindl. Cins: <i>Securigera</i> DC Növ: <i>S.varia</i> (L) Lassen <i>Coronilla varia</i> L	Paxlalılar Qılınclı ot Ala q.o.	Бобовые Секуригера С.пестрый

5	Fəsilə: Asteraceae Dumort Cins: <i>Artemisia</i> L Növ: <i>A.absinthium</i> L	Asterçiçəklilər Yovşan Açı y.	Astroçvetn ye Polonya Pi. горькая
6	Fəsilə: Thymelaeaceae Juss. Cins: <i>Daphne</i> L Növ: <i>D.glomerata</i> Lam	Canavargiləsikimilər Canavargiləsi Koma C	Volçnikov ye Volçnik B. skuchennyi
7	Fəsilə: Ranunculaceae Juss Cins: <i>Thalictrum</i> L Növ: <i>T.foetidum</i> L	Qaymaqçıçəklilər Qaytarma İlyi q	Lotnikovye Vasiliystnik B.voiuchiy
8	Fəsilə: Caryophyllaceae Juss Cins: <i>Silene</i> L Növ: S.sp	Qərənfilçiçəklilər Quzuqulağı S.sp	Gvazidichnye Smolevka C.sp
9	Fəsilə: Rosaceae Juss Cins: <i>Alchimilla</i> L Növ: A.sp	Gülçiçəklilər Şahduran A.sp	Rozoçvetnye Manketka M.sp
10	Fəsilə: Lamiaceae Lindi Cins: <i>Salvia</i> L Növ: S.sp	Dalamazkimilər Sürvə S.sp	Yeşnotkovye Şalpəi III.sp
11	Fəsilə: Campanulaceae Juss Cins: <i>Campanula</i> L Növ: C.sp	Zəngiçəçəyikimilər Zəngiçəçəyi C.sp	Kolokolychi kovye Kolokolchik K.sp
12	Fəsilə: Primulaceae Vent Cins: <i>Primula</i> L Növ: <i>P.aureocula</i> Lam	Novruzçiçəyikimilər Novruzçiçəyi Qanadeqli q	Perwoçvetny y Perwoçvet Pi. uşaşty
13	Fəsilə: Lobeliaceae R.Br Cins: <i>Lobelia</i> L Növ: <i>L.erinus</i> L	Firəngotukimilər Firəngotu Adi f	Lobelienye Lobelija Lobikinovennaya
14	Fəsilə: Scrophulariaceae Juss Cins: <i>Veronica</i> L. Növ: V.sp	Qurdağçiçəklilər Bulaqotu V.sp	Norichniko vye Veronika B.sp
15	Fəsilə: Euphorbiaceae Juss Cins: <i>Euphorbia</i> L Növ: E.sp	Südlayənkimilər Südlayən E.sp	Molochaynye Molochay M.sp
16	Fəsilə: Valerianaceae Batsch Cins: <i>Valeriana</i> L Növ: <i>V.leucophala</i> DC	Pişikotukimilər Pişikotu Külrəng pişikotu	Valerianov ye Valeriana B. pelenno -seraya
17	Fəsilə: Geraniaceae Juss Cins: <i>Geranium</i> L Növ: G.sp	Ətirşahçiçəklilər Ətirşah G.sp	Geraniевые Geran G.sp
18	Fəsilə: Boraginaceae Juss Cins: <i>Sympyton</i> L Növ: S.sp	Göyzəbənkimilər Xəndəkotu S.sp	Buraçnikov ye Okopnik O.sp
19	Fəsilə: Rosaceae Juss Cins: <i>Potentilla</i> L Növ: P.sp	Gülçiçəklilər Qaytarma P.sp	Rozoçvetnye Lapchata L.sp
20	Fəsilə: Fabaceae Lindl Cins: <i>Onobrychis</i> Mill Növ: O.sp	Paxlalilar Xasa O.sp	Bobovye Espartet E.sp
21	Fəsilə: Scrophulariaceae Juss Cins: <i>Rhinanthus</i> L Növ: R.sp	Qurdağçiçəklilər Çinqılıqotu R.sp	Norichniko vye Pogremok Pi.sp
22	Fəsilə: Caryophyllaceae Juss Cins: <i>Silene</i> L Növ: <i>S.conica</i> L	Qərənfilçiçəklilər Quzuqulağı Sivri q	Gvazidichnye Smolevka C.koni cheskaya
23	Fəsilə: Lamiaceae Lindl Cins: <i>Nepeta</i> L Növ: N.sp	Dalamazkimilər Pişiknəsi N.sp	Yeşnotkovye Kotovnik K.sp
24	Fəsilə: Rosaceae Juss Cins: <i>Fragaria</i> L Növ: <i>F.viridis</i> (Duch)- weston	Gülçiçəklilər Çiyələk Göy ç	Rozoçvetnye Zemliannik a Z.zelenaya
25	Fəsilə: Convallariaceae Horan Cins: <i>Polygonatum</i> Hill Növ: <i>P.glaberrimum</i> C.Koch	İnciçəçəyikimilər Güyənə Hamar g	Landышev ye Kupena Gladkaya k.
26	Fəsilə: Liliaceae Juss Cins: <i>Lilium</i> L Növ: <i>L.szovitsianum</i> Fitch	Zanbaqçiçəklilər Zanbaq Şoviq z.	Lilleynye Lilia L.shovitsa

27	Fəsilə: Dryopteridaceae R.C.Ching Cins: <i>Dryopteris</i> Adans Növ: <i>D.filix-mas</i> (L) Schott	Ayidöşəyilər Aydöşəyi Erkək a.	Paporotnikov y Şitovnik Muzskaya
28	Fəsilə: Sambucaceae Batsch ex.Borkh Cins: <i>Sambucus</i> L Növ: <i>S.ebulus</i> L	Kəndalaşkimilər Gondalaş Otvari g.	Buzinovye e Buzina B.travini sta
29	Fəsilə: Fabaceae Lindl Cins: <i>Lathyrus</i> L Növ: <i>L.miniatus</i> Bieb.ex Stev	Paxlalilar Gülülə Kiçik g.	Bobovye China Ch.kinovar na

Təbii fitosenoz herbarisinin növ tərkibinin dəqiqlişdirilməsi göstərdi ki, material 29 növdən ibarətdir, onları da öz növbəsində: müxtəlif ot bitkilərinə daxil olan, paxlalılar, mürəkkəbçiçəklilər, səhləbçiçəklilər və s. təşkil edir.

Eyni zamanda Milli Parkda olan dağ-meşə qəhvəyi və dağ-meşə qonur torpaqlarında ot bitkilərinin yerüstü fitokütlə ehtiyati təyin edilmişdir. Əvvəlcə toplanmış bitki kütləsinin nəm halda çəkisi ölçülümiş, daha sonra isə laboratoriya şəraitində qurudularaq, bitkilərin quru çəkisi müəyyən edilmişdir. Alınan nəticələr aşağıdakı şəkildə göstərilmişdir.

Şəkil. Dağ-meşə qəhvəyi və dağ-meşə qonur torpaqlarının ot bitkilərinin yerüstü fitokütləsi.

Şəkildən də göründüyü kimi, 1915m hündürlükdə zəif inkişaf etmiş ot sahəsinin nəm çəkisi 1300 qr/m^2 olduğu halda, qurudulduğdan sonra 250 qr/m^2 , 1836 m hündürlükdə orta inkişaf etmiş ot sahəsində nəm çəki 1955 qr/m^2 , qurudulduğdan sonra 370 qr/m^2 , 1602 m hündürlükdə yaxşı inkişaf etmiş sahədə nəm halda çəki 2610 qr/m^2 olduğu halda, qurudulduğdan sonra 495 qr/m^2 olduğu müəyyənləşdirilmişdir.

Zəif inkişaf etmiş ot sahəsinin GPS koordinant nöqtəsi (166) 38T 0611373şm 4470723şərq, orta inkişaf etmiş ot sahəsinin GPS koordinant nöqtəsi (167) 38T 0611404şm 4471731şərq, yaxşı inkişaf etmiş ot sahəsinin GPS koordinant nöqtəsi isə (161) 38T 0612681şm 4474997şərq uzunluğunda olduğu tədqiqat zamanı müəyyən edildi. Əldə edilən məlumatlara görə tədqiq edilən torpaqların nəm halda orta göstərici 1955 qr/m^2 , quru halda isə 371 qr/m^2 olmuşdur.

Nəticə. 1.Tədqiqatlar göstərdi ki, təbii biotoplarda ot bitkiləri 29 cins və 29 növə aiddir. 2.Yerüstü kütłənin miqdarı tədqiq edilən dağ-meşə qəhvəyi və dağ-meşə qonur torpaqlarda müqayisəli olaraq nəm halda çəki 1300-2610 qr/m^2 olduğu halda, quru çəki 250-495 qr/m^2 arasında dəyişilir.

ƏDƏBİYYAT

1.Əsədov K.S., İbrahimov T.O., Azərbaycanın Milli Parkları 2015, 336 s. 2. Əsgərov A.M. Azərbaycan florasının konspekti (əlavələr və dəyişikliklərlə, 1961-2009). Bakı, Elm2011, 204 s. 3. Məmmədov. Ekologiya, ətraf mühit və insan. "Elm" 2006.608 s Q.Ş.,Xəlilov M.Y., 4. Çolak A.H., Sorger F. Türkiye çiçekleri. Genişletilmiş ikinci baskı.2004 Ankara: Lazer Ofset Matbaa Tesisleri San. Ve tic. Ltd.Şti. 600 s. 5. Быстрицкая Т.Л., Осычнов В.В. Почвы и первичная биологическая продуктивность степей приазовья. Москва 1975 «Наука» 109 с. 6.Гаджиев В.Д. Динамика и производительность растительных формаций высокогорий Большого Кавказа. Баку 1974, «Элм» 102с. 7.Гроссгейм А.А. Растительные ресурсы Кавказа 1946 Баку: Изд. Азерб. ССР. 671 с. 8.Сафаров. И.С. Важнейшие древесные третичные реликты Азербайджана. Изд. АН. Азерб. ССР, Баку, 1962, 310 с.

Видовой состав и фитомасса травянистой растительности Гейгельского Национального Парка

А.Е.Алиева

В статье приводятся результаты исследований в горно -лесных коричневых и горно -лесных бурых почвах. На естественных биотопах были определены 29 видный травянистой растительности, также надземная фитомасса изучаемых биотопов.

Ключевые слова: биота почва, вид, фитомасса

Species composition and phytomass of grass plants in the Goygol National Park

A.E.Aliyeva

This article presents the results of the research in mountain-forest brown and mountain-forest soils. On natural biota 29 species of herbaceous vegetation have been determined and the aboveground phytomass of the biotopes has been also determined.

Key words: biota, of the soil, species, phytomass

aysel.aliyeva3040@bk.ru

